

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ В АНГЛІЙСЬКИХ ГРАМАТИКАХ XVII-XVIII СТ.

Аналізується розвиток парадигми ступенів порівняння прикметників в англійській мові. З'ясовується роль граматик і граматистів у переході від вільного варіювання перифрастичних і флективних форм, характерного для середньоанглійського і початку ранньомовноанглійського періоду, до чіткого розмежування їхньої дистрибуції.

Ключові слова: ступені порівняння прикметників, дескриптивна граматики, прескриптивна граматики, ранньомовноанглійська мова.

Анализируется развитие парадигмы степеней сравнения прилагательных в английском языке. Выясняется роль грамматик и грамматистов в переходе от свободного варьирования перифрастических и флективных форм, характерного для среднеанглийского и начала раннеанглийского периода, к четкому разграничению их дистрибуции.

Ключевые слова: степени сравнения прилагательных, дескриптивная грамматика, прескриптивная грамматика, раннеанглийский язык.

The article studies the development of forms marking adjectival degrees of comparison in English and considers the role of first grammars and first grammarians in the transition from the free variation of periphrastic and inflected forms characteristic of Middle and Early Modern English period to clear rules of their distribution.

Keywords: degrees of comparison of adjectives, descriptive grammar, prescriptive grammar, Early Modern English

Парадигма форм вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників у ранньомовноанглійській мові майже не відрізняється від сучасної, проте у сучасній англійській мові функціонують чіткі правила використання тієї чи іншої моделі, тоді як у середньоанглійській і ранньомовноанглійській мові обидва методи вільно варіювалися. В кінці ранньомовноанглійського періоду в контексті загальних тенденцій до регуляризації та стандартизації мови з'являється низка підручників з граматики, основною метою яких було навчання правильному вживанню граматичних структур. Окрім іншого, в цих прескриптивних граматах була зроблена спроба уніфікувати правила вживання різних форм побудови ступенів порівняння прикметників. Тому актуальним вважаємо з'ясування ролі граматик і граматистів у переході від вільного варіювання форм ступенів порівняння прикметників, характерного для середньоанглійського і початку ранньомовноанглійського періоду, до чіткого розмежування їхньої дистрибуції в контексті загальних тенденцій до стандартизації англійської мови в ранньомовноанглійський період. Метою статті є висвітлення процесу врегулювання вживання флективних і перифрастичних форм порівняння прикметників і ролі авторів граматичних праць у цьому процесі.

Історія розвитку засобів реалізації граматичної категорії ступенів порівняння прикметників частково висвітлювалась в загальних працях з історії англійської мови [1; 11; 13] та в низці спеціальних монографій [8; 23]. З історичного погляду, так звані перифрастичні конструкції з формами *more*, *most* (наприклад, *more certain*, *most certain*) є інноваціями. В давньоанглійській мові категорія ступенів порівняння прикметників реалізовувалася за допомогою флективних граматичних засобів. Вищий ступінь порівняння утворювався за допомогою суфікса *-ra*, а найвищий – за допомогою суфіксів *-ost* (*-ust*, *-ast*, *-est*), які є рефлексам спільногерманських форм *-ozan*, *-osta*, *-izan*, *-ista*. Залишки останніх можна спостерігати в умлатованих формах деяких широковживаних прикметників, наприклад, *ieldra*, *grietra*, *gingra*, *lengest*, *strengest*, *sciertest*, *hiebst*. У кінці давньоанглійського та в середньоанглійський період в результаті редукції ненаголошених голосних закінчення вищого та найвищого ступенів порівняння набули форми *-re* і *-est*. Принагідно зауважимо, що сучасна форма вищого ступеня порівняння *-er* є результатом редукції ненаголошеного фінального голосного та реалізації складового *-r-* у формі *-er-* на письмі. До часу появи перших розвідок Дж. Чосера використання закінчень *-er*, *-est* встановлене [8]. Перифрастичні форми вперше з'являються в XIII ст. [21, с. 84–5]. З моменту появи ці форми актуалізувалися переважно з одно- та двоскладовими прикметниками, що кардинально відрізняється від ситуації у сучасній англійській мові. З XIV ст. нові форми поширюються, і на початку XVI ст. частота їх вживання наближається до сучасної [23, с. 19]. Спостерігається цікава флуктуація у співвідношенні флективних і перифрастичних форм: пік вживання перифрастичних форм припадає на XVI ст., а пізніше знову зростає вживаність флективних форм [17, с. 176].

Як часто трапляється із синтаксичними інноваціями в історії англійської мови, поява альтернативного способу формування ступенів порівняння прикметників пояснюється низкою факторів. Дехто з дослідників наголошує на вирішальному впливі латинської і французької мов [2, с. 270]. Інші говорять про автохтонне походження цих форм [9, 730], мотивуючи своє твердження тим, що перифрастичні форми ступенів порівняння зустрічаються не тільки в перекладах латинських оригіналів, але й в автентичних текстах (39% всіх прикладів) приблизно того ж періоду, що й переклади [9, с. 730]. Дослідження В. Гонсалес-Діас свідчить, що перифрастичні форми спорадично використовувалися навіть у IX ст. Авторка не заперечує впливу латинської мови, проте звертає увагу на те, що в латинській мові перифрастичні форми ступенів порівняння формуються в інший спосіб [9, с. 730]. Окрім власне походження, незрозумілі причини розвитку цієї форми, оскільки флективні форми досить успішно виконували свої функції. Традиційною причиною появи перифрастичних форм ступенів порівняння є тенденція до аналітизації синтаксису англійської мови. За такої тенденції нові форми мали б повністю витіснити старі [17, с. 172]. Проте цього не відбулося, нові форми замінили старі тільки

частково. В.Гонсалес-Діас пояснює поширення перифрастичних форм прагматичними і стилістичними факторами, а також зауважує, що “перифрастичні форми є семантично прозорішими, ніж флективні” [9, с. 733], оскільки прислівники *more* і *most* роблять порівняння більш чітко вираженим. Очевидно, що поширення перифрастичних форм відбувалося перш за все в писемному мовленні, тому що усне мовлення має ряд інших засобів експлікування і емфазы, наприклад, просодичні засоби. З часу запровадження нової форми в середньоанглійський період зміна відбувається досить непередбачувано: в певних контекстах після ініціального швидкого зростання нові форми повністю витіснили старі. Проте в інших контекстах нові форми поступилися старим флективним.

Поява нових перифрастичних форм також створила додаткову гібридну опцію в парадигмі маркування ступенів порівняння, за якої прислівники *more* і *most* вживаються з прикметником у вищому або найвищому ступені, утвореному за допомогою закінчення. Ці форми називають подвійним порівнянням. Окрім того, подвійне порівняння також спостерігалось у формах *lesser*, *worser*, *bestest*, *more better*.

Поява подвійного порівняння є можливим побічним ефектом реорганізації системи ступенів порівняння прикметників. Цікаво зазначити, що, хоча форми подвійного порівняння вважалися нестандартними в ранньоніовоанглійський період, з самого початку їх використовували представники вищих прошарків суспільства і найосвіченіші люди [8, 649]. Подвійне порівняння згадується Беном Джонсоном в граматиці 1640 р., як таке, що характеризує високий стиль мовлення, “імітуючи манеру говоріння найдавніших і найвитонченіших греків” [8, 192]. Цілком ймовірно, що така популярність подвійного заперечення пояснюється ритмо-метричними міркуваннями, оскільки форми подвійного порівняння завжди на один склад довші. Оскільки подвійне порівняння характеризувало мовлення вищих класів, воно часто вживалося поряд з іншими граматичними явищами, характерними для високого стилю, наприклад, перифрастичного дієслова *do* у стверджувальних розповідних реченнях.

Отже, протягом середньоанглійського і ранньоніовоанглійського періодів існувало три альтернативні форми ступенів порівняння таких прикметників, як, наприклад, *easy*: флективна (*easier/easiest*), перифрастична (*more easy/most easy*) і подвійна (*more easier/most easiest*).

Проте були лінгвісти, які і тоді вважали форми подвійного порівняння нестандартними. Пол Грівс, наприклад, в 1594 році описував його як приклад “варварського мовлення”, визнаючи, що ця граматична форма використовувалася освіченими людьми [8, с. 201].

Опис тенденцій вживання ступенів порівняння прикметників у ранньоніовоанглійський період сучасними граматистами ґрунтується на тезі про вільне варіювання аналітичних і синтетичних форм до кінця XVII ст. [11, с. 84; 2, с. 147]. Вибір тієї чи іншої форми визначався низкою факторів: ритм, рима, тип тексту, милозвучність та фразовий наголос [11, с. 83; 17, с. 185]. Наголошується й на співвідношенні форми порівняння, з одного боку, та параметрів формальний / неформальний і стандартний / нестандартний – з іншого [11]. Крім того, існує низка прикметників, що історично віддають перевагу тому чи іншому способу утворення порівняльних форм [17, с. 180–185]. До кінця XVII ст. флективні форми були більш звичними для односкладових прикметників. Аналітичний спосіб утворення ступенів порівняння був більш характерним для наукової прози XVII ст. [15, с. 39–40].

Дескриптивні граматики XVII ст. досить одностайні у трактуванні порівняння прикметників. Ступені порівняння розглядаються більшістю авторів, але в різному обсязі. Можливі семантичні критерії беруться до уваги тільки окремими авторами: У. Буллокар [3] підтримує твердження Ч. Лілі про те, що “тільки ті прикметники, значення яких може бути зменшене або збільшене, можуть утворювати ступені порівняння” [18, с. 13]. Схожі коментарі є в працях Х'юма та Лейна [13, с. 54]. Граматисти виокремлюють вищий та найвищий ступені порівняння, згадують про флективний спосіб утворення ступенів порівняння, що походить з давньоанглійського періоду, та перифрастичний, який з'явився в XIII ст.

Трактування ступенів порівняння прикметників в ранньоніовоанглійських граматиках дещо відрізняється описом особливостей обох моделей: у граматиці Х'юма аналітичні форми тільки згадуються, в граматиці Лейна ступені порівняння не розглядаються взагалі [6, с. 55]. У. Буллокар та А. Гілл аналітичними вважають не тільки конструкції з *more/most*, але й вживання прикметників з прислівниками *better/best* (*best learned*), де Гілл встановлює дихотомію кількісні vs. якісні. Буллокар включає різні словотворчі моделі *too-hard*, *over-hard*, *too-too-hard*, *over-much-hard*, [3, с. 14], а Гілл ще говорить про можливе використання наголосу та повторення прикметника (*ait old old man*) [7, 35]. Лай також вважає вживання прикметника з прислівником *very* формою найвищого ступеня порівняння [6, с. 55].

Граматики XVII ст. обидва способи утворення ступенів порівняння прикметників вважаються вільним варіантами. “Вищий ступінь утворюється приєднанням частки *-er* або інтегральним елементом *more* перед прикметником... як в *hard*, *harder* або *more hard*” [4, с. 37]. Детальніше проаналізувати підхід до трактування форм порівняння важко, оскільки автори використовують односкладові прикметники для ілюстрування власних тверджень.

Дехто з граматистів XVII ст. вказує на певні ознаки дистрибутивних моделей. Так, Буллокар зазначає, що аналітичні форми більше вживаються з дієприкметником минулого часу [3, с. 39]. Хоча водночас Б. Джонсон наводить приклад *learneder* (р.58) [23, с. 5], а прямо суперечить Буллокару. Така ситуація засвідчує неформованість загальних правил вживання ступенів порівняння прикметників.

Детальніші правила знаходимо в граматиці Гілла. Він стверджує, що дієприкметники і прикметники на *-able*, *-less*, *-full*, *-like*, *-ish*, *-ive*, *-ly*, та *-ous* не можуть утворювати синтетичні форми ступенів порівняння. Це обмеження також стосується прикметників зі значенням матеріалів (*golden*), прислівників часу (*wintry*) та порядкових числівників. Якщо випадки флективних форм ступенів порівняння і зустрічаються, вони характеризують розмовний стиль [7, с. 35]. Отже, Гілл зосереджується на певних суфіксах і семантичних групах, але не зважає на кількість складів у слові.

Граматики повертаються до визначення особливостей дистрибуції моделей утворення ступенів порівняння тільки в 1662 р. Граматика Хауелла менш детальна, в ній розглядаються лише прикметники на *-aw*, що частіше утворюють перифрастичні форми ступенів порівняння [6, с. 56]. До розгляду суфіксів звертається шведцарець Г. М'єж, який наводить перелік суфіксів прикметників, що утворюють ступені порівняння переважно за допомогою *more / most* [20, с. 36]. На початку XVIII ст. Дж. Грінвуд [12] досить детально описує ступені порівняння в залежності від закінчення прикметника: прикметники на *-ain, -tie, -cal, -en, -ly, -less, -ry, -al, -able, -ing, -ish, -est, -ous, -ant, -ed, -id, -som* утворюють вищий та найвищий ступені порівняння за допомогою слів *more / most*.

Загалом спостерігаємо, що до середини XVIII ст. граматики по-різному трактували правила, незважаючи на існування достатньо прозорих тенденцій у вживанні форм ступенів порівняння прикметників. Можна виділити праці Буллокара, Гілла та М'єжа, в яких все ж помітні спроби формулювання правил.

Що стосується подвійних форм порівняння, то у зв'язку з тим, що частотність вживання цих форм у XVII ст. зменшується в усіх сферах спілкування, окрім розмовної мови неосвічених мовців [15, с. 41-42] та за винятком форм *worser* і *lesser*, у граматиках цим формам майже не приділяється уваги. Тому, враховуючи описативний характер англійських граматики XVII ст., можна говорити про досить однорідну картину. Оскільки описи, наведені в підручниках з граматики, ґрунтуються на даних, зібраних авторами, вживання подвійного порівняння на зразок *more mightier/most mightiest* згадується тільки в ранніх граматиках (Гривз, Батлер, Б.Джосон), у кінці століття описуються лише поодинокі випадки, наприклад *lesser* у граматиці М'єжа [6, с. 59].

Отже, описативні граматики XVII – першої половини XVIII ст. пояснюють утворення ступенів порівняння прикметників досить узгоджено, без кардинальних протиріч. Якщо хтось із авторів вводить новий елемент до традиційного трактування (наприклад Батлер або Гілл), інші автори або ігнорують ці положення, або копіюють без жодного критицизму. Типово англійські явища, як-от подвійне порівняння, трактуються тільки деякими граматистами. Незважаючи на появу певних інноваційних аспектів, їх не розвивають наступні покоління граматистів, а, отже, ранні граматичні праці подекуди точніші за граматики, написані в наступні періоди.

Правила щодо утворення ступенів порівняння прикметників залежно від кількості складів у слові встановлювалися прескриптивними граматистами XVIII ст., які прийшли на зміну описативній граматиці XVII ст. Як відомо, найвизначнішим автором цього напрямку вважається Роберт Лоут, що в 1762 р. анонімно опублікував “Короткий вступ до граматики англійської мови” [19]. Метою прескриптивістів було створення чітких граматичних правил та встановлення стандарту правильного вживання.

Необхідно відмітити різницю у підходах до трактування граматики авторами першої і другої половини XVIII ст.: більшість граматики, написаних у першій половині століття, не торкалися вічної проблеми мовної культури, натомість, були присвячені опису типових граматичних структур, які вживаються в мові. Автори підручників з граматики цього періоду не цікавилися питаннями наставлення мовної спільноти, розділеної відповідно до соціальних факторів, як-от соціальний клас, стать, або освіта, – ідеалізована мовна діяльність сприймалася ними як однорідна. Починаючи з другої половини XVIII ст., автори-граматисти стали виконувати роль арбітрів у питаннях правильності і ввічливості у мові – з'являється низка підручників, створених з метою інформування та навчання новонародженого середнього класу мовним манерам, які зможуть відкрити їм двері у вище суспільство, до якого вони прагнуть належати.

С. Джонсон у “Граматиці англійської мови” [14] писав, що правила утворення ступенів порівняння прикметників досить непевні, залежні від довжини висловлювання та благозвучності. Однак він зазначав, що більшою мірою односкладові прикметники надають перевагу флективним засобам, а багатоскладові – перифрастичним.

В англійських граматиках Р. Лоута та Л. Мюррея [22] наводяться правила, найбільш наближені до сучасних, мета авторів – допомогти “узгодити та правильно розташувати слова у реченні” [22, 87]. Так, Л. Мюррей указує, що односкладові прикметники формують ступені порівняння за допомогою суфіксів *-er, -est*, прикметники, які складаються з більш ніж двох складів, майже ніколи не формують ступені порівняння за допомогою закінчень. Що стосується двоскладових прикметників, то частіше вони використовують перифрастичні форми, за винятком тих, що закінчуються на *-y, 'happy', -le 'ample'*, або з наголосом на останньому складі, як *'discreet'*, які вживаються із суфіксами *-er* та *-est*. Р. Лоут закликає уникати подвійного порівняння [19, с. 37]. У граматиці Мюррея також вводиться правило, за яким прикметники зі значенням найвищої якості не можуть вживатися в найвищому ступені, тому речення на зразок *He sometimes claims admission to the chiefest offices* некоректне [22, с. 104].

Незважаючи на встановлені прескриптивістами правила, ще деякий час ситуація залишається непевною. Навіть У. Коббет допускає варіативність, говорячи: “Всі прикметники, які мають ступені порівняння, можуть їх формувати за допомогою слів *more, most: rich, richer /more rich, richest/ most rich*” [5, с. 52]. Автор далі додає, що, якщо прикметник складається з одного складу, ступені порівняння формуються за допомогою *-er* або *-r*, формування ступенів порівняння двоскладових прикметників це справа смаку, слух у даному випадку найкращий порадник, але для три- і більше складових прикметників, ступені порівняння повинні формуватися за допомогою перифрастичних конструкцій [5, с. 53].

Отже, мовці ранньоніовоанглійського періоду могли досить вільно вибирати між трьома способами утворення ступенів порівняння. Вибір між флективною, перифрастичною або подвійною формою порівняння залежав від слова, типу тексту та метрико-ритмічного контексту. Також можна стверджувати, що мовці часто робили свій вибір підсвідомо. Якщо описативні граматики XVII – першої половини XVIII ст. намагалися зафіксувати особливості узусу, прескриптивісти докладали максимум зусиль для встановлення норми

“правильного, стандартного” вживання, яке, безумовно, ставало одним із маркерів вищого соціального статусу. Закріплення правил утворення ступенів порівняння прикметників почалося в кінці XVIII ст. і остаточно закріпилося в XIX ст. У подальшому вважаємо за потрібне відслідкувати трактування правил утворення ступенів порівняння в граматичних трактатах XIX – початку XX ст.

Література:

1. Barber Ch. Early Modern English / Barber Charles. – Edinburgh : University Press, 1997. – 288 p.
2. Brinton L.J. The English Language : A Linguistic History / Laurel J. Brinton Leslie K. Arnovick. – Oxford University Press, 2006. – 576 p.
3. Bullokar W. Booke at large (1580) and Bref grammar for English (1586) : facsimile reproductions. / William Bullokar. – Scholars' Facsimiles & Reprints, 1977. – 122 p.
4. Butler Ch. English grammar (1634) / Charles Butler // ed. by A. Eichler. Gedruckt mit unterstützung der Kaiserlichen akademie der wissenschaften in Wien. – Halle a. S., M. Niemeyer, 1910. – 134 p.
5. Cobbett W. A grammar of the English language, in a series of letters. To which are added, six lessons / William Cobbett . – Oxford : Oxford University, 1826. – 272 p. (Digitized 26 Jun 2007).
6. Dons U. Descriptive Adequacy of Early Modern English Grammars / Dons, Ute. – De Gruyter Mouton, 2004. – 320 p.
7. Gill A. Logonomia Anglica, 1619 / Alexander Gill. Stockholm : Almqvist and Wiksell, 1972. – 152 p.
8. González-Díaz V. English Adjective Comparison: A Historical Perspective / Gonzalez-Diaz, Victorina. – Amsterdam : John Benjamins, 2008. – 252 p.
9. González-Díaz V. The origin of English periphrastic comparatives / Gonzalez-Diaz, Victorina // English Studies. . – 2006. – Vol 87 – P. 707–739.
10. Gorlach M. English in Nineteenth-century England / Gorlach, Manfred. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 352 p.
11. Gorlach M. Introduction to Early Modern English / Manfred Gorlach – New York / Sidney : Cambridge University Press, 1991. – 488 p.
12. Greenwood J. An Essay towards a Practical English Grammar (1711) / Greenwood, James. – Menston: Scholar Press, 1968. – 450 p
13. Jespersen O. A Modern English grammar on historical principles / Jespersen Otto. – Copenhagen : Ejnar Munksgaard, 1942. – 570 p.
14. Johnson S. A Dictionary of the English language... To which are prefixed, a history of the language, and an English grammar. By Samuel Johnson, A. M. In two volumes. London, MDCCLV. [1755] [Електр. pec.] / Johnson S. – Режим доступу: http://johnsonsdictionaryonline.com/?page_id=8.
15. Knorrek M. Der Einfluß des Rationalismus auf die englische Sprache Beiträge zur Entwicklungsgeschichte der englischen Syntax im 17. und 18. Jahrhundert / Marianne Knorrek. – Breslau Plischke, 1938. – 128 p.
16. Kytö M., Romaine S. Competing forms of adjective comparison in Modern English: what could be more quicker and easier and more effective? / Kytö, Merja & Romaine, Suzanne // To explain the present. Studies in the changing English language in honour of Matti Rissanen. – Helsinki : Societé Néophilologique, 1997. – P. 329–352.
17. Kytö M., Romaine S. Adjective comparison and standardisation process in American and British English from 1620 to the present / Kytö, Merja & Romaine, Suzanne // The development of Standard English 1300 – 1800. Theories, descriptions, conflicts. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – P. 171–194.
18. Lily W. A shorte introduction of grammar, 1513 [Електр. pec.] / Lily, William. – Режим доступу: <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=nyp.33433082275821;view=1up;seq=9>.
19. Lowth R. A short introduction to English grammar (1762). English linguistics 1500-1800: A collection of facsimile reprints, no. 18. / Lowth Robert. – Menston, England : The Scolar Press Limited, 1969. – 185 p.
20. Miege G. The English grammar, 1688 / Guy Miege. – Menston, (Yorks.) Scolar P., 1969. – 180 p.
21. Mitchell B. Old English Syntax / Mitchell, Bruce. – Oxford : Clarendon Press, 1985. – Vol. I. – 884 p.
22. Murray L. English grammar, adapted to the different classes of learners: with an appendix containing rules and observations for assisting the more advanced students to write with perspicuity and accuracy / Lindley Murray. – Cooperstown : H. & E. Phinney, 1825. – 264 p.
23. Pound L. The comparison of adjectives in English in the XV and the XVI century / Louise Pound – Heidelberg : Carl Winter, 1901. – 85 p.

УДК 811.111'33

Семенів Н.З. (Тернопіль)

ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ В ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Ф.С. ФІЦЖЕРАЛЬДА «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ»

Досліджено перекладацькі прийоми, які застосовує Мар Пінчевський при перекладі лексичних одиниць на позначення реалій суспільного життя, що зустрічаються у романі Ф.С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі».

Ключові слова: *реалія суспільного життя, транскодування, гіперонімічне перейменування, дескриптивна перифраза, субституція.*